

Herrn Presidenten J. W. Orstadius

Herrn Gustaf

Prof. Social
50
Forinn

J. Forsström

STUDENTFORENINGEN

**VERDANDIS
SMÅSKRIFTER
40.**

INDUSTRIN OCH KVINNOFRÅGAN.

Uppfinningarnas och industrins betydelse för kvinnans likställighet med mannen

af
S. A. ANDRÉE

Öfveringenjör i Kongl. Patentämbet.

(Första—fjärde tusendet.)

Stockholm. Albert Bonniers förlag.

Pris 10 öre.

Utgifvas till ett antal af 4—5 hvarje gång, men säljas hvar för sig till pris mellan 10 och 25 öre pr häfte.

☛ Omslagets 2:a, 3:e och 4:e sidor torde observeras.

(Br) Socialpolit.
Sv
Kvinnofr.

Af Studentföreningen Verdandis Småskrifter

hafva förut utkommit:

Första bandet, årgången 1888, innehåller:

1. Om människans ursprung af docenten, fil. doktor *G. Adlers*. 2:a tillökade uppl. 25 öre.
2. Dödlighetens aftagande i Sverge och orsakerna därtill af professor *Curt Wallis*. 2:a uppl. 10 öre.
3. Koranen, Muhammedanernas bibel, af professor *Herman Almqvist*. 2:a uppl. 15 öre.
4. Nutidens arbetssätt af civilingenjören *Karl af Geijerstam*. 2:a uppl. 15 öre.
5. Om öfverläggningar och beslut, en hjälpreda för deltagare i möten och sammanträden, af skolläraren *Axel Svenson*. 3:e uppl. 10 öre.
6. Istiden, ett skede i jordens historia, af docenten *Arvid Högbom*. 20 öre.
7. Lars Johan Hierta, en förkämpe för utvecklingen, af bibliotekarien *Harald Wieselgren*. 20 öre.
8. Skolans ställning till religionsundervisningen i Sverge och andra länder af skolföreståndarinnan *Anna Whitlock*. 15 öre.
9. Skatterna till staten. Kort redogörelse för deras allmänna grunder och olika former, af redaktören *Harald Sohlman*. 15 öre.
10. Från människosläktets barndom af lärarinnan *Ellen Key*. 15 öre.

Andra bandet, årgången 1889, innehåller:

11. Den industriella arbetarfrågan, nutidens förnämsta sociala spörsmål, af ingenjör *Gustaf F. Steffen*. 25 öre.
12. Husdjurens skötsel af folkhögsk.-läraren *J. F. Hallenborg*. 25 öre.
13. Tillståndet i Frankrike före revolutionen 1789 af filosofie licentiat *Otto v. Zweigbergk*. 20 öre.
14. Voltaire och hans strid mot fördomarna i religion och samhälle af litteratören *Hellen Lindgren*. 25 öre.
15. Om tanke- och yttrandefrihet af *John Stuart Mill*. Öfvers. från engelskan af *Hjalmar Öhrvall*, med. doktor, laborator. 25 öre.
16. Jorden och solsystemet, några blad ur *historien om vetenskapens strider*, af docenten *Karl Bohlin*. 25 öre.
17. Om pengar af bankfullmäktig *Emil Meyer*. Öfversatt och bearbetad efter svenska förhållanden af *Johan Lilliehöök*, juris kandidat. 20 öre.
18. Giordano Bruno, en tankefrihetens martyr, af filosofie doktor *Johan Bergman*. 10 öre.
19. Syndafloden, efter *Edv. Suess*, af fil. kand. *Gun. Andersson*. 15 öre.

Tredje bandet, årgången 1890, innehåller:

20. Den politiska rösträtten af filosofie licentiat *David Bergström*. 4:e tillökade uppl. 15 öre.
21. Färgernas betydelse i djur- och växtvärlden af ingenjör *Gustaf F. Steffen*. 15 öre.
22. Den stora franska revolutionen af filosofie licentiat *Otto v. Zweigbergk*. 25 öre.
23. Om förebyggande af eldfara och om eldsläckning af försäkringsdirektör *Edvard Wavrinsky*. 10 öre.
24. Karl Ivarsson och landmannapartiet af filosofie kandidat *Emil Svensén*. 20 öre.
25. Huru böra mejerierna betala mjölken? af mejerikonstulenten *K. F. Lundin*. 20 öre.
26. Folkbildningspolitikern *Adolf Diesterweg*. Ett hundraårsminne, tecknat af folkskolläraren *Fridtjuf Berg*. 25 öre.
- 27-28. Växternas skyddsmedel emot yttervärlden af amanuensen *Bengt Lidforss*. 35 öre.

(Forts. å omsl. 3:e sida.)

STUDENTFÖRENINGEN VERDANDIS SMÅSKRIFTER. 40.

INDUSTRIN OCH KVINNOFRÅGAN.

Uppfinningarnas och industrins betydelse för kvinnans likställighet med mannen

AF

S. A. ANDRÉE,
öfveringenjör i Kongl. Patentbyrån.

(Första tusendet.)

STOCKHOLM,
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Verdandis småskrifter säljas i alla boklädare.

Innehåll:

Uppfinningarnas och industrins betydelse för kvinnans
likställighet med mannen.

1. Kvinnans husliga göromål i borgerliga hem förr och nu	3
2. Orsaken till och följderna af minskningen i kvinnans husliga göromål	12
3. Industrins inflytande på arbetare- och allmogekvinnans likställighet med mannen	18

STOCKHOLM.

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1892.

1. Kvinnans husliga göromål i borgerliga hem
förr och nu.

Det förefaller kanske egendomligt att sammanställa ämnen af så skild natur som industrin och likställigheten mellan könen, hvilka ämnen man i allmänhet torde föreställa sig icke hafva något att skaffa med hvarandra. Men en närmare undersökning visar ofta, att samband finnes mellan företeelser, som skenbart äro af hvarandra oberoende, och hvad de här ifrågavarande angår, ådagalägger undersökningen, att sambandet mellan dem är af synnerligen intim beskaffenhet.

Det är ganska lätt att visa detta, ifall man blott vill ådagalägga, att så är förhållandet, men jag vill försöka att gå ett steg längre och äfven gifva en föreställning om *i huru hög grad* uppfinningarna och industrin i nämnda afseende hafva invärkat, och detta tvingar mig att förutskicka några anmärkningar om kvinnans ställning i hemmet, eller rättare om hennes dagliga värksamhet därinom, i förra tider.

Dess värre har det icke lyckats mig att finna en fullständig och tillförlitlig skildring af huru kvinnans hvardagslif i hemmet förr gestaltade sig. Ty lika rik som literaturen är på sagor, folkvisor, sedemålningar och politik, lika fattig är den på uppgifter, som direkt och i ett sammanhang belysa lifvet och värksamheten i hemmet. Det har därför varit nödvändigt att sammanplocka upplysningar därom från olika håll, och jag har för detta ändamål sammanställt dels strödda uppgifter, som i förbigående meddelats af en och annan författare, dels muntliga meddelanden af äldre personer och dels antydningar, som återfunnits i gamla s. k. hushållsböcker.

Att en på så sätt hoplappad bild måste vara ganska ofullständig såsom kulturbild erkännes villigt, men jag hoppas dock, att den skall vara hufvudsakligen riktig i det afseende, hvarom här närmast blifver fråga, nämligen de kvinnliga hemgöromålen. Och detta är för vårt ändamål tillräckligt, ty det är genom att ändra mängden och beskaffenheten af dessa göromål, som industrin har utöfvat sitt mäktiga inflytande på kvinnans ställning i hemmet och samhället.

Naturligtvis hafva de nyssnämnda efterforskningarna visat, att det, formelt taget, icke är någon väsentlig skillnad på kvinnornas hemgöromål förr och nu, ty kvinnornas värksamhet omfattade äfven förr allt sådant, som rörde hemmens inre förvaltning. Men det är detta *allt*, som icke var alldeles detsamma då som nu.

Pehr Brahe säger i sin "Hushållsbok för ungt adelsfolk", utgifven 1581, att kvinnfolks gärning tillkommer att spinna och väfva både ylle och linne till att kläda folket med, att hålla not och nät vid makt, mälta, brygga, baka och skräda, koka, mjölka, ysta, kärna, så hampa och lin samt hålla register på mantalet, uppbörd och utgift, och Brahe säger tillika, att det tillkommer hvarje kvinna att se, veta och lära sig dyligt. Detta kan icke hafva varit tomma ord, ty dels hafva, såsom bekant, flere af dessa göromål långt fram mot våra tider bibehållit sig i hemmen, och beträffande de öfriga bestyrkes Brahes uppgift af flera andra författare. I fråga om brygd yttrar *Hyltén-Cavallius* i sitt bekanta arbete "Wärend och Wirdarne" (del 2): "Konsten att brygga, d. v. s. genom kokning och jäsning bereda olika slags drycker, har äfven från äldsta till senaste tid varit en i hvarje hus öfvad hemslöjd." I fråga om mältande säger en annan författare *Reinero Broocman* i sin stora "Hushållsbok" (utgifven 1736): "man finner det wara rådeligt och nödigt, at man til alla omständigheter utförer thenna saken; på thet at unga matmödrar måga här af kunna få en fullkomligare underrättelse". I en norsk hushållskalender från år 1767 omtalas, att mältningen skedde i stugurummet under bordet samt att torkningen skedde i en kakelugnskölna. Och det må äfven nämnas, att *Ödmann* i sina "hågkomster från hembygden och skolan" berättar, att till folkfesterna i prosten *Wiesels* hus måste man räkna de s. k. humlekvällarna,

då hela huset var sysselsatt med humleblockning, hvilken i septemner månad utgjorde aftonsysslan i de flästa prästhus, åtminstone i Kronobergs län.

Häraf torde tydligt framgå, att icke blott brygden utan äfven därmed sammanhängande förberedande arbeten, såsom mältning och humleberedning värkligt hörde till förra tidens hushållsgöromål.

Att så äfven var förhållandet med de öfriga af Brahe uppräknade kvinnliga sysselsättningarna finnes icke någon anledning att betvifla, allra helst som *Broocman* äfven upptager dem allesamman bland de göromål, som tillkommo kvinnorna att utföra.

Om nu rikets adliga herrar ansågo, att dylika göromål tillhörde den adliga kvinnans omsorger, så är det all anledning att antaga, det borgare-kvinnan icke var af sin herre befriad därifrån, med undantag naturligtvis för sådant, som endast ifrågakom i landthushållet. Att däremot allt öfrigt, mältning och brygd, kärning och ystning såväl som bakning, spinning och väfning, långt senare än på Brahes tid voro vanliga sysselsättningar i det borgerliga hemmet ådagaläggas af talrika uppgifter, af hvilka dessutom framgå, att till de kvinnliga göromålen i hushållet äfven hörde åtskilligt annat än det, som Brahe omtalade. Ja, det ser till och med ut, som om de kvinnliga hushållsgöromålen efter Brahes tid haft en period af anseelig tillväxt. Så till exempel är det visst, att det förr hörde till hushållsgöromålen att bereda ättika, dels af lank, som erhöles vid bränvinsbränningen, och dels på annat sätt, och *Broocman* omtalar icke mindre än 7 ättiksorter såsom företrädesvis brukliga uti köket och på bordet. Äfven i *Kajsa Wargs* bekanta kokbok (1762), af henne själf benämnd "Hjälpreda för unga fruntimber", omtalas flere sätt att bereda ättika. Hon säger i företalet, att hennes uppgifter äro grundade på egna försök och att boken är afsedd företrädesvis för unga matmödrar, hvilket visar, att de däri omnämnda operationerna då tillhörde de kvinnliga hushållsgöromålen.

Till dessa hörde jämväl bränvinsbrännandet såsom framgår af följande yttrande af *Broocman*. "Bränvins brännande och bruk är så allmänt i Sverge, att där sällan finnes något så litet hushåll, hvarest denna handteringen icke idkas", och på det att ingen må tro, att *Broocman*

med de senare orden endast afser bruket, men icke brännandet, må ytterligare anföras följande ord af honom: "Som hvar redelig Borgare- och Bonde-hustru nogsamst förut väl wet och har sig bekant, huru och på hwad sätt en ordinair bränning och bränwins-brännande bör handteras och skiötas rätteligen, så wil jag sådant här förbigå, och allenast korteligen anförä then beskrifning, som en god wän mig nyligen tillstått, then ock utvisar, huru en hushållerska bör handtera säden och bränneriet, så att hon, näst Guds wälsignelse, efter en tunna afradsmål skal kunna få 18 å 20 kannor godt och starkt swenskt brännewin — — —"

På den tiden hörde alltså otvifvelaktigt konsten att bränna godt och starkt bränvin till kvinnans husliga dygder. Det var för öfrigt synbarligen ingen liten omsorg, detta bränwinsbrännande, ty Broocman omtalar tillredningen af icke mindre än 40 bränvinsorter, och i Kajsa Wargs hushållsbok omtalas beredningen af 27 slags bränvin. Af Broocmans ofvan anförda ord framgår dessutom, att icke blott själfva bränningen utan äfven sädens förberedande behandling tillhörde kvinnornas hushållsgöromål, och att såväl det ena som det andra förekom i nästan hvarje hushåll, både på landsbygden och i städerna.

Ett annat vanligt hemarbete var stöpanDET af ljus, både talgljus och vaxljus. Broocman säger: "I Swerge hafwer i många år redan varit mycket brukeligt att göra ljus i Glas-formar, hwilket hafwer åtskilliga förmoner med sig." "Man kan i oförmodelig hast få hederligt främmande, och hafwer intet ljus at framsättja, men likväl en bit talg i huset, som är föga större än ett hönsägg. Ther af kan man på en half timas tid medelst glas-forman få ett heders-ljus att sättja på bordet." LjusstöpanDET i hemmen var i allmänt bruk ännu för femtio år sedan.

Tvål- och såpsjudningen var äfvenledes ett allmänt åT kvinnorna anförtrött hushållsarbete. Nyssnämde författare säger bl. a.: "Stora hushållerskor låta gömma ihop alla ben, som eljest gemenligen bortkastas" — — — "Thessa benen låta the klyfva sönder på en viss tid om året, hwar til Lucie tid kan wara tjenlig, emedan wäfning, slachtning med mera är förbi vid then tiden. Samma ben kokas sedan" etc. etc. "Mången god hushållerska får så mycket fett utur benen, som hon kokar sig en half tunna

såpo af." I ett annat arbete, kallat den "Nyaste hus-skatten" (1825) omtalas äfven bland husliga göromål tillredandet af tvål och tvålpulver samt tvålspirit. Gelatinberedning eller, som det då kallades, gelékokning var äfven ett vanligt hemgöromål.

Den redan långa listan öfver de kvinliga göromålen i förra tidens hem är dock ännu långt ifrån slut, men för att icke trötta vill jag endast framhålla ännu ett af de mera betydande, nämligen färgning.

Kajsa Warg ägnar i sin "Hjälpreda" icke mindre än 92 sidor af 662, d. v. s. nära $\frac{1}{3}$ af hela värket, åT redogörelse för färgning och hvad därmed äger samband, så att detta göromål tydligen då ansågs vara bland de allra viktigaste. Äfven Broocman afhandlar detta ämne vidlyftigt, och det är väl att bemärka, att det icke blott var själfva färgningen, som gjordes hemma, utan de därvid använda färgerna måste beredas af växter m. m., som först måste insamlas och på lämpligt sätt behandlas.

Läggas nu härtill sådana bestyr som häckling, kardning, spinning, wäfning, sömnad, byk, slakt, matlagning och annat, som ej så noga kan specificeras, så torde det vara möjligt att göra sig en föreställning om den ofantliga mängd arbete, som i ett förra tidens hushåll var pålagd kvinnorna.

Ännu mycket tyngre måste allt detta arbete kännas för människor, som saknade en mängd, ja största delen, af de redskap och andra hjälpmedel, som vi nu för tiden besitta. Först och främst hade man inga tändstickor, utan måste antingen "gömma eld" från kvällen till morgonen genom att förvara glödande kol under ett lager af aska, eller ock springa ut till grannen för att "låna eld" d. v. s. ett glödande kol, eller också måste man med stål och flinta arbeta sig till några eldgnistor. Matlagningen måste ske i hettan framför den öppna spisen och med användning af tunga och klumpiga kokkärl. Man hade inga järnspisar med sina vattenreservoarer och stekugnar, inga köttkvarnar, inga korfspritsar, inga biffbultar, ingen prässjäst, inga strykugnar, inga symaskiner, inga trådrullar, inga stickmaskiner och inga vattenledningar o. s. v. Och slutligen måste en stor del af arbetet utföras vid det svaga skenet från spiseelden eller från mer eller mindre eländiga talgljus eller dankar.

Naturligtvis gjorde afsaknaden af alla dessa hjälpmedel, att den tid mångdubblades, som äljes skulle behöfts för utförande af de husliga göromålen, äfvensom att själfva arbetet blef mycket mödosammare, och sannolikt var det dessa två omständigheter, som gjorde det till allmänt bruk att i hemmen så vidt möjligt drifva ett slags massfabrikation. Så t. ex. bykte man hålst endast 1 eller högst 3 å 4 gånger om året. Broocman förordar vissa slag af dricka och bröd, därför att de kunde hålla sig året om, och *Troels Lund* berättar i sin "Danmarks og Norges Historie i slutningen af det 16:de Aarhundrede" att "et vel forsynet hus lod sig ikke helt udpise fra Oktober til Oktober".

Genom massfabrikationen underlättades naturligtvis själfva tillvärdningen icke oväsentligt, men tydligt är också, att detta tillvägagående i stället medförde en oändlighet af nya bekymmer. Ty det hopade godset skötte sig icke själf, utan måste ständigt vårdas och genom vändning, vädring, torkning, saltning o. s. v. skyddas mot mal, mögel och förruttelse m. m. Såsom ett belysande och på samma gång lustigt exempel på sådana omsorger må anföras, att enligt *Kajsa Wargs* erfarna råd måste en rökt lax förvaras på det sättet "at han ibland hänges up wid huvud och åter wid stjerten, ibland ligger neder än på kiött-sidan och åter på skinnsidan; ty om han på et sätt ligger för länge så stannar det feta åt en ända." Och allt arbete för konservering måste utföras utan tillgång till nu mera så vanliga och nödvändiga hjälpmedel som konservdosor, isskåp, aseptin och salicylsyra. Det är därför ganska visst, att mycken möda måste nedläggas på konserveringsarbeten och att mycket af det utförda arbetet gick förlorat genom arbetsprodukternas delvisa förstöring, innan de kommo till användning, hvadan den tids- och arbetsbesparing, som massfabrikationen afsåg, endast i ringa grad uppnåddes.

* * *

Hvad jag hittills har anfört gäller företrädesvis om tiden för 100 å 150 år tillbaka.

Något längre fram i tiden omkring år 1830—40 är ställningen tämligen mycket förändrad. Min mor, som

levvat i den tiden och som lämnat följande uppgifter, hvilka bekräftats af den bekanta författarinnan fru Wettergrund, yttrar sig därom på följande sätt: "De i ett hem vanligast förekommande husliga göromålen voro: matlagning, slakt, bakning, brygd, stöp, byk, spinning, väfnad sömnad och stiekning. I hemmen på landet bryggdes alltid, ty att vara utan dricka ansågs nästan lika omöjligt, som att vara utan bröd; likaså i de större hushållen i städerna (Växiö och Karlshamn). Inne i rummen stod vanligen en karaffin med dricka i stället för den nu brukliga vattenkaraffinen. Att mälta i hemmen brukades däremot icke, utan kornet skickades till mältan för att där beredas.

I ett och annat större hushåll bereddets ättika hemma. Att koka såpa och tvål i hemmen brukades ej, åtminstone ej i staden, men på landet lär en och annan hafva gjort det. Brävninsbränning var vanlig på landet, men i staden kom den sällan i fråga. Jag vet endast ett s. k. bättre hus i Växiö, där det var i bruk. Hemfärgning brukades mycket, men var förenad med stort besvär. I såväl denna konst, som såpkokning, ättiksrygd m. m. ansågs "Kajsa Wargs kokbok" såsom tillförlitlig och i allo lärrik. Uti den inhämtades kunskaper i allt möjligt, som hörde till göromålen i ett väl ordnat hem. I mitt barndomshem, hvilket i detta afseende icke skilde sig från andra borgerliga hem — säger min mor vidare — voro 6 spinnrockar i gång hvarje vinter. Mamma, alla de fyra hemmavarande systrarna och pigan spunno. Vanligen voro två väfstolar i gång hvarje sommar. Som jag vid 21 års ålder kom ut i världen såsom lärarinna, kan jag ej anse, att jag suttit vid spinnrocken mer än 7 å 8 vintrar och i väfstolen 3 å 4 somrar, så att väfva hann jag knappt att lära mig. (!) En af mina systrar däremot, som äfven väfde på förtjänst, har tillbragt sina 25 å 30 vintrar vid spinnrocken och lika många somrar i väfstolen. Hon begynte ofta 5 å 6 på morgonen och höll i hela dagen."

Af denna korta teckning af tillståndet i Växiö och Karlshamnstrakten och af värksamheten i de borgerliga hemmen därstädes framgår, att åtminstone ända till för 60 å 70 år sedan kvinnorna i de borgerliga hemmen i städerna fortfarande voro belastade med en stor del af de göromål, som Brahe, Broocman och Kajsa Warg beskrifvit.

Men lika tydligt kan man också skönja början till det väsentligt förändrade tillstånd, som nu råder.

Den tunga och oformliga massan af sammangyttrade hushållsgöromål var söndersprängd, stora stycken af den samma hade fallit bort, och i det som fanns kvar kan man lätt skönja stora, lofvande sprickor. Att spinna, väfva, brygga, baka, slakta, byka brukades fortfarande allmänt både i städerna och på landet, men mältningen, ättiksbygden, tvål- och såpkokningen samt bränvinsbränningen hade försvunnit från städerna eller förekommo där blott i enstaka fall, om de ock ej voro lika sällsynta på landsbygden.

Att detta var en viktig förändring inses bäst, om man betraktar den i sammanhang med hvad som sedermera har inträffat, ty man ser då, att den utgjorde början till kvinnans nästan fullständiga befrielse ifrån de egentliga släparbetena i hemmet. Ty under den tid, som sedan dess förflutit, hafva nästan alla de uppräknade arbetena, som då stodo i fullt flor, antingen minskats eller lättats eller helt och hållet försvunnit.

Vi veta det af egen erfarenhet. Men eftersom jag förut så mycket åberopat mig på läroböcker om hushållet, kan det vara nöjsamt att se, huru en modärn sådan förhåller sig till denna fråga.

Den fullständigaste af dem torde vara fru Langlets "Husmodern i staden och på landet" (publicerad 1884) och som jag icke kan bättre göra än citera den ärade författarinnans egna ord, tillåter jag mig att låna följande yttranden angående några af de nämnda sysslorna:

"Ljusstöpning torde numera sällan förekomma, sedan gasolja och petroleum är både billig och allmän."

"Ehuru numera all väfnad, spånad etc. mest sker fabriksmässigt och en husmoder, just därför, sällan blifver i tillfälle att se och lära det och håller ej ofta blifver kallad att förestå dylikt, hafva vi dock ansett oss böra, om än i korthet, därom gifva någon underrättelse."

"Då domestik, madapolam, hollands och hvad det allt heter numera kan få köpas för ett så billigt pris, lönar det sig ej att väfva hemma." —

"I fråga om färgning gäller hvad redan i början af detta kapitel är sagt om väfnad etc." —

"Numera plägar man visst icke så ofta som förr brygga öl och svagdricka hemma och med de oupphörligt

förbättrade och lättade kommunikationerna öfver hela landet torde sådant alltmera komma ur bruk." —

"Det är rätt besvärligt att koka såpa, och det är ej skäl att göra det om man ej har en del fett, som man ej har annat bruk för."

Om ättiksberedning yttrar sig den nya hushållsboken icke vidlyftigt, ty den säger blott, att man kan köpa koncentrerad ättika och späda ut den, hvilket torde få anses såsom ett jämförelsevis lindrigt arbete.

Alla dessa yttranden må väl betraktas såsom liktal öfver sysslor, som numera endast i böckerna tillhöra kvinnornas hemgöromål, ty i yrkligheten torde de vara ännu sällsyntare, åtminstone i städernas hushåll.

Med bränvinsbrännande har väl knappast någon enda af nutidens fruar någonsin ens tänkt att befatta sig, äfven om det vore tillåtet. Om tvål- och såpkokningen vågar jag uttala samma förmodan. Ättiksberedning, brygd, färgning och ljusstöpning höra väl knappast till deras regelbundet återkommande hushållsgöromål, och hvarken spinnrocken eller väfstolen äro väl synnerligen ofta i gång i hemmen.

Men skillnaden mellan förr och nu sträcker sig ännu längre, ty man kan tydligt se, huru t. o. m. de specifikt kvinliga hemgöromålen nu äro minskade och stadda i minskning. Detta är t. ex. i hög grad fallet med det viktiga göromål, som kallas matlagning, hvilken numera icke är på långt när så betungande som förr. Förutom att sådana tillhörande göromål som bakning, slakt, rökning m. m. knappast förekomma, åtminstone i stadshemmen, sker inkokning, inläggning, saltning och konserverberedning i långt mindre skala än fordomdags. Åtminstone äro diversehandelsbutikerna och hökarbodarna öfverfulla af konserverade varor, som i stor utsträckning användas, t. ex. köttextrakt, gröna ärter, fiskmjöl, pickles, såser och bär-safter m. m. Och dessutom erhållas en anseelig mängd småartiklar i en mycket förarbetad form eller t. o. m. alldeles färdiga. Kaffet är rostat och malet, sockret är hugget till bitar eller krossat, senapen är malen och blandad, saltet, ingefäran, kaneln och pepparen äro krossade och siktade o. s. v., och om dessa eller andra dylika material skola förarbetas hemma, så har man därtill förträffliga redskap såsom kaffe-, peppar- och mandelkvarnar m. m.

Det är långt ifrån oväsentligt, att allt detta finnes, ty om man sammanlägger all den tid, som åtgår till dylika småarbeten, erhålles helt visst ett icke litet antal timmar och dagar, och äfven om man icke i hvarje hushåll begagnar sig af alla de lättnader, som sålunda erbjudas, så gör man det dock utan tvifvel med ganska många. Och dessutom får icke förbises, att husmodern genom den ständiga och lätta tillgången till alla dessa alster af den modärna industrin blir befriad från en afsevärd del af den omtanke och uppmärksamhet, som äljes måste ägnas åt hushållets proviantering.

2. Orsaken till och följderna af minskningen i kvinnans husliga göromål.

Till resultat af den föregående undersökningen hafva vi alltså erhållit, att en stor mängd, delvis mycket vidlyftiga och mycket tröttande och delvis äfven obehagliga göromål, som förr måste utföras af kvinnorna i hemmen, numera icke utföras af dem. Jag vill här betona, att jag visst icke förbiser, att kvinnorna det oaktat hafva en mängd göromål att bestyra i hemmen. Ett hushåll sköter sig icke själf, barnen kräfva ständig tillsyn, massor af sömnad m. m. måste utföras, och oaktat matlagningen blifvit så betydligt reducerad, tager den dock fortfarande mycken tid i anspråk, många andra sysslor att förtiga. Det är så, men om arbetet fortfarande är tillräckligt, hvad skall det då hafva varit i de tider, hvarom jag i det föregående har talat? Om de göromål, som *nu* äligga kvinnorna i hemmen, taga största delen af deras dag i anspråk, huru skulle deras lif gestalta sig, om till dessa göromål kommo alla de, som jag förut uppräknat? Svaret måste blifva, att de då skulle nödgas försaka nästan alla de sköna timmar af hvila, af nöje, af njutning och af intellektuell utbildning, som de nu äga, och många, kanske de

flästa, skulle digna under bördan och endast i sällsynta undantagsfall skulle de kunna rädda sig ifrån att nedtryckas i jämnhöjd med sina tjänare.

Hvem är det som räddat den borgerliga nutidskvinnan från detta öde d. v. s. hvem är det, som öfvertagit lejonparten af det dagliga släparbete, som det förr tillkom henne att utföra? Hvem om icke industrin? I de industriella etablissemangen återfinna vi alla de göromål, som försvunnit ur hemmen. Där ske nu mältning, brygd, bränvinsbränning, tillverkning af smör, ost och ättika, tvål- och såpsjudning, ljusstöpning, färgning, häckling, kardning, spinning, väfnad, slakt, gelatinberedning, rökning, konservering, brödbakning o. s. v. Detta är så klart, att jag icke behöfver mer än säga det för att få det medgifvet. Det är ett faktum, som är så allmänt känt, att det af ingen betviflas och icke längre väcker någon uppmärksamhet eller inträssa, kanske allraminst hos kvinnorna, oaktat det just för dem har en så ofantlig betydelse. Ty denna industriella utveckling innebär för dem icke blott en oerhörd lättnad i arbete, utan äfven en väsentlig höjning af deras kulturstadium och är ett oeftergifligt villkor för vinnande af likställighet med mannen.

Först och främst har nämligen minskningen i de husliga sysslorna haft till följd, att flickorna icke längre äro tvungna, att vid så unga år som förr lämna skolan och deltaga i de husliga göromålen, utan under uppväxtåren kunna ägna en stor del af sin tid åt inhämtande af boklig kunskap. Och att denna förändring är af en omätlig vikt för kvinnobildningen kan jag väl icke behöfva utförligt bevisa.

Men därjämte har industrins öfvertagande af många kvinliga göromål invärkat särdeles genomgripande på *arten* af de kunskaper, som den kvinliga ungdomen får inhämta i skolan och i hemmet. Det är nämligen klart, att så länge handtvärksmässiga arbeten voro så nödvändiga för kvinnorna i hemmen som förr var fallet, så måste de äfven utgöra den kvinliga undervisningens hufvudföremål, och andra undervisningsämnen måste stå tillbaka. De sparsamma uppgifter, som jag lyckats uppleta, ådagalägga också mycket bestämt, att så varit fallet. Jag skall meddela dem.

Fänrik *K. Lilljebjörn* lämnar i sitt arbete "Hågkomster af fordna dagars tänkesätt, seder och bruk" följande uppgifter om den kvinliga undervisningen omkring år 1780:

"Guvernanter, som då benämndes *symamseller*, anskaffades merendels från Stockholm eller Göteborg. Dessas åligganden var egentligen att undervisa de unga flickorna i allehanda söm, knytning, virkning, knyppling samt anständigt skick och bruklig klädsel. Om musik och främmande språk var aldrig fråga. Nödig kunskap i kristendom, innanläsning och skrifning bibringades dem antingen af föräldrarne eller husets informator." Den säger mycket den skilringen.

Längre fram i tiden, ungefär år 1830, tedde sig, enligt uppgift af min mor, undervisningen för flickor föga bättre. Hon har därom berättat följande: "För vid pass sextio år sedan funnos här i Växiö tre slags skolor, af hvilka, i de lägsta, undervisning meddelades i följande ämnen: 1) Innanläsning, 2) Katekes och biblisk historia, utan förklaring, 3) Skrifning, hvari undervisningen var inskränkt till att lära sig forma bokstäfverna efter "förskrift", 4) Räkning t. o. m. multiplikationstabellen utantill, 5) Handarbeten, såsom linnesöm, strumpstickning och namning.

I skolor af nästa grad voro undervisningsämnen och undervisningsmetoderna desamma, men där tillkom utanläsning i svensk historia och geografi, teckning eller ritning, hvarjämte undervisningen i handarbeten var tillökad med knytning samt fina, hvita broderier. I dessa skolor gingo vanligen köpmännens och de förmögnare handtvärkarnes döttrar, samt öfver hufvud taget de af medelklassens flickor, hvilkas föräldrar ej hade tillfälle att bekosta en dyrare undervisning.

I båda dessa slags skolor lärde man sig att namna eller märka, d. v. s. att medelst korsstyng af kulört garn sätta ägarens namn på alla slags linneplagg — lakan, näsdukar o. s. v.; märckbläck hade man icke då för tiden.

Vi komma nu till högsta klassens skolor — där vi stackare inbillade oss, att mycken lärdom inhämtades, ehuru det i själfva verket var klen med den saken. Till de ämnen, som lästes i andra klassens skolor, kommo där franska och tyska språken, de fyra räknesätten samt katekes-

förklaring af någon prästman, som därtill var ombedd. Ej ens i dessa, som utmärkta ansedda, skolor skrefvos några krior eller staföfningar.

En af mina barndomsvänner, berättar min mor vidare, som var inackorderad i en dylik helpension, har meddelat mig, att undervisning i rättstafning och rättskrifning i svenskan inskränkte sig till att lärarinnan öfversåg och rättade barnens bref. Undervisningen i de nämnda främmande språken bestod i innanläsandet af en stor mängd glosor, hvilka voro till mycken nytta i sällskapslivet, ty man kunde med full säkerhet hoppas att blifva ansedd såsom en "bildad dam", om man vid lämpligt tillfälle kunde i konversationen inblanda ett och annat franskt ord. Grammatiken i dessa båda språk lästes visserligen, men mycket ofullständigt, och det var endast ett fåtal, som kände något om syntaxens mysterier. Hvad man särskilt bör lägga märke till är, att undervisningen den tiden företrädesvis bestod i utanläsning, hvarför också elever begåfvade med godt minne ansågos göra de största framstegen.

Man lade med mycket allvar vikt vid inlärandet af handarbeten i skolan, och sedan skolkursen var slutad, hvilket vanligen skedde vid 13 å 14 års ålder, började i hemmet inöfningen af de i ett hem vanligast förekommande husliga sysslorna, nämligen matlagning, slakt, bakning, brygd, stöp, byk, spinning, väfnad, sömnad, stickning. Undervisningen pågick 8 å 9—12 f. m. och 2—6 e. m. däraf 3 å 4 timmar läsning, i öfrigt handarbeten, som således upptogo ungefär 20 timmar i veckan."

Denna skildring af undervisningens tillstånd öfverensstämmer väl med en annan, som meddelats mig af fru Wettergrund, och afser undervisningen tio år senare. Enligt henne var undervisningen i en högsta sortens flickskola i Karlshamn (åren 1840—43) ordnad ungefär sålunda:

"Undervisningsämnen voro: katekes, biblisk historia, geografi, historia, teckning, målning, skrifning och räkning (t. o. m. de 4 räknesätten i bråk) samt tyska och franska, hvilka två ämnen ansågos vara något utomordentligt märkvärdigt. Undervisningen i alla de uppräknade ämnena upptog tiden 8—12 alla dagar i veckan. Men därtill kom aftonundervisning alla dagar kl. 2—5 (utom lördag), då eleverna uteslutande sysselsattes med inlärande af alla

slags handarbeten, hvilka alltså upptogo ungefär 15 timmar i veckan. Det var de bemedlade borgarnes döttrar, som erhöilo denna undervisning, tills de nått en ålder af omkring 16 år.

I hemmet lärdes sedermera alla slags hushållsgöromål, företrädesvis matlagning, men någon spinning eller väfning lärdes icke.“

Huru det står till med denna undervisning nu för tiden, ha vi fått veta genom Flickskolekomiténs utlåtande af den 19 januari 1888, däri det heter:

“Den åt detta ämne (nämligen kvinnliga handarbeten) anslagna tiden växlar ganska mycket inom olika skolor och klasser. Minimum torde i medeltal vara en timme, maximum fyra timmar i veckan i hvarje klass. Flertalet skolor håller en medelväg och anslår åt handarbetsundervisningen två till tre timmar i veckan i hvarje klass.“

Antalet timmar ägnade åt handarbeten har alltså varit ungefär följande: 1830 20 timmar, 1840 15, 1887 3, allt pr vecka och är således nu lika mycket pr vecka, som förut pr dag.

Jämföras de äldre skolprogrammen med ett program för den nutida flickundervisningen, synes det således ganska tydligt, att ur denna undervisning har försvunnit allt mera af handarbetet och inkommit ett allt större mått af boklig kunskap, i samma mån som de kvinnliga hushållsgöromålen underlättats och minskats genom industrins framsteg. Om dessa framsteg icke blifvit gjorda, utan kvinnorna nu för tiden skulle utföra samma arbeten, som förr ansågos tillkomma dem, så vore det äfven nödvändigt att gifva deras undervisning ungefär samma innehåll som förr.

Industrins utveckling har gjort en mycket stor del af sådan kunskap öfverflödigt för kvinnan och förorsakat, att den kvinnliga undervisningen kunnat erhålla en helt och hållet annan karaktär och smånigom blifvit i flere väsentliga delar lika med den manliga undervisningen. Och då det väl torde vara få omständigheter, hvilka i så hög grad likställa personer, som likheten i kunskap, torde det vara klart, att industrins stora framsteg varit af den mäkt genomgripande och grundläggande betydelse för kvinnans likställande med mannen.

Men därmed är industrins betydelse i detta hänseende ingalunda till ända, utan den sträcker sig äfven

till den del af kvinnans lefnad, som följer efter skoltiden. Ty det är ju då, som hon skulle ägna sin tid åt utöfnings af huslig värksamhet, och därigenom att denna numera blifvit till sin omfattning så väsentligt reducerad, beredas henne nya och viktiga fördelar.

Hon kan af denna orsak, om hon är gift eller äljes har ett hushåll om hand, ändock ägna en stor del af sin tid åt rekreation och framför allt åt sin fortsatta bildning, åt inhämtande af kunskap, åt reflexion, åt öfverläggningar, i skrift eller tal, om sådant som särskilt berör hennes ställning såsom kvinna. Tack vare den vunna ledigheten kunna kvinnorna sluta sig tillsammans, organisera sig, operera gemensamt, deltaga i offentliga angelägenheter samt med ökad kunskap och intelligens, och därför äfven med ökad kraft och framgång, kämpa för sina rättigheter d. v. s. för sitt likställande med männen.

Den ogifta kvinnan åtnjuter samma fördelar, men hon kan därjämte, emedan hon erhållit en skolunderbyggnad jämförlig med mannens, uppträda såsom konkurrent med denne på allt flere värksamhetsfält, och att hon i denna konkurrens kommer att förvärfva sig en säker plats vid sidan af mannen kan väl numera icke på allvar betviflas af någon. Ty förutom däraf, att hon blir allt mer och mer jämgod med mannen i kunskap, gynnas hennes sträfvan den af två andra viktiga omständigheter, nämligen dels att hennes existensminimum ännu är mindre än mannens och dels att det är en ekonomisk nödvändighet, att den ofantliga massa kvinnlig arbetskraft, som genom industrin har frigjorts, kommer till användning för samhällsnyttiga ändamål.

Jag har nyss erinrat om den betydelse, som likheten i kunskap har för kvinnans likställande med mannen, och vill nu äfven framhålla, att det enda, som i betydelse för denna likställighet kan jämföras med kunskaperna, är likheten i värksamhet. Ty i samma mån som män och kvinnor få samma värksamhet, uppkommer äfven likhet i skyldigheter och rättigheter äfvensom likhet i inträsen, vanor och åskådningssätt, och i mån som detta sker utjämnas äfven andra olikheter allt mera och likställigheten mellan könen blir på detta sätt slutligen så stor, som den öfver hufvud taget kan blifva.

3. Industrins inflytande på arbetare- och allmogekvinnans likställighet med mannen.

Ehuruväl den föregående undersökningen hufvudsakligen har tydliggjort industrins betydelse för likställigheten mellan öfverklassens män och kvinnor, är det dock lätteligen insett, att nästan allt det ofvan sagda äfven gäller ifråga om arbetare- och allmogekvinnan. Ty om än behovet tvingar dessa att fortfarande utöfva många föräldrade hemsysslor och hindrar dem från att tillgodogöra sig alla de lättnader, som industrin erbjuder dem, hafva de dock otvifvelaktigt blifvit befriade från en ofantlig del af sin arbetsböda. Och om man ser noga efter finner man också, att följderna af denna befrielse hafva för dem blifvit alldeles desamma, som förut uppvisats ifråga om öfverklassens kvinnor.

Först och främst har nämligen undervisningen äfven för underklasskvinnan blifvit en helt annan nu än förr, till bevis hvarpå jag vill anföra hvad fru Wettergrund meddelat mig angående en flickskola (i Karlshamn), för hvilken hennes moder på 1830-talet var föreståndarinna. Undervisningen omfattade alla slags enklare handarbeten såsom kardning, spånad, väfning, stickning m. m., och undervisningsmaterielen utgjordes af tre väfstolar samt en hel mängd kardor och spinnrockar. Undervisningstiden var 8—12 f. m. och 2—5 e. m., utom onsdags och lördags e. m., och undervisningsåldern var 6—15 år. Skolans 40 elever tillhörde de fattigare klasserna, och där undervisades äfven i sådana ämnen som katekes och biblisk historia samt välskrifning och räkning. Denna skola torde hafva haft samma värkningskrets som en nutidens folkskola. En jämförelse mellan nämnda skolas program och det nuvarande programmet för folkskoleundervisningen för flickor visar, att de industriella framstegen hafva med-

fört samma värkningar i afseende på denna, som ofvan påvisats i fråga om undervisningen i de högre flickskolorna, nämligen att minska handarbetet, höja bildningsgraden och göra kvinnornas kunskap likartad med männens.

För det andra har den industriella utvecklingen äfven inom denna klass föranlett en ansevärd ökad likställighet mellan könen i afseende på sysselsättningen. Det är nämligen för den fattigare underklassen ännu mycket nödvändigare än för den rikare öfverklassen, att den från hemarbetet frigjorda ofantliga massan af kvinlig arbetskraft blir tillgodogjord, hvilket i detta fall vill säga detsamma som att underklasskvinnorna brakts att allmänna deltaga i männens sysselsättningar, speciellt i fabriksarbetet. Och deras tillträde till detta arbete har väsentligen underlättats genom de industriella uppfinningarna. Ty det är i följd af dessa uppfinningar som det industriella arbetet blifvit så underlättat, att detsamma ställer allt mindre anspråk på fysisk kraft och allt mera inskränker människoarbetet till lättare handgrepp eller ett blott öfvervakande af maskinarbetet, och i samma mån, som denna ändring inträdt, har det äfven blifvit lättare för kvinnorna att vid mannens sida och såsom hans jämlike deltaga i de industriella sysselsättningarna.

Statistiken visar också en betydlig ökning af kvinnoarbetet i fabrikena. *Bebel* uppgifver *) i sitt bekanta arbete "Kvinnan i forntiden, nutiden och framtiden", att 1861 fanns det i de engelska industriella anläggningar, som voro underkastade fabrikslagen, ett antal af 308,278 kvinliga arbetare mot 467,261 manliga. Men år 1868, då totalsumman af arbetare inom nämnda industri vuxit till 857,964, uppgick antalet kvinliga arbetare till 525,154, under det de manliga endast utgjorde 332,810. Kvinnornas antal hade sålunda under loppet af sju år ökat med den ofantliga siffran af 216,876, männens däremot minskats med 134,451. I Sverige har en liknande rörelse försiggått, åtminstone inom vissa industrigrenar. Så t. ex. var år 1865 hela antalet manliga arbetare i väfverier och spinnerier 3,200 och år 1885 3,470, utvisande en tillväxt af endast 8 proc., hvaremot antalet kvinliga ar-

*) Författaren har ej varit i tillfälle att kontrollera *Bebels* uppgifter.

betare i samma industrigrenar ökats från 4,100 till 7,350, motsvarande en ökning af 80 proc.

Äfven för underklasskvinnan har således den industriella utvecklingen medfört större likställighet med mannen i afseende på bildning och värksamhet. Motsvarigheten mellan dessa förhållanden och dem, som jag framhållit på tal om öfverklasskvinnan, är i ögonen fallande och det är ju också naturligt, att då orsakerna äro desamma, resultaten äfven skola blifva likartade.

Många af dem som bedöma denna stora rörelse anse densamma skadlig för samhället i dess helhet och i synnerhet för familjen, därigenom att den ökar konkurrensens skärpa och värkar ofördelaktigt på kvinnans värksamhet i hemmet.

Huruvida dessa påståenden äro befogade eller ej, hör emellertid icke till vårt ämne och skulle kräfvat en särskild undersökning. Det är en vidlyftig och omtvistad fråga, som jag för tillfället lämnar åsido, endast i förbigående uttalande som min personliga åsikt, att man allt för ofta är benägen att på detta område öfverdrifva de möjligen för handen varande skuggsidorna på de ljusa sidornas bekostnad. Hvad jag med denna uppsats velat visa är endast, att uppfinningarna och industrin kraftigt befordrat *kvinnans likställighet med mannen*. Och att denna dess invärkan varit ett godt icke blott ur den allmänna synpunkten af kvinnans frigörelse, utan äfven och speciellt med afseende på förhållandena i hemmet, det torde endast den kunna bestrida, som förmenar, att hemlifvet bör vara så ordnat, att hustrun skall tjäna och lyda sin man och hafva tålmod och undergifvenhet till sina förnämsta prydnader. Men en motsatt mening måste den hysa, som anser, att samlevande människors trefnad och lycka bättre befordras genom förhandenvaron af fullständig jämlikhet med dess omedelbara konsekvenser, hänsynfullhet och hofsamhet, än genom förhandenvaron af ett lagfäst lydnds-förhållande med *dess* konsekvenser, som äro motsatser till de förra. Klagomålen öfver den inträdda förändringen torde därför mästadels härröra från härsklystna eller undermåliga män, hvilka icke äro kompetenta att i hemmen upp-rätthålla sin öfvermakt. De andra, äfvensom kvinnorna, klaga ej öfver jämlikheten, och ehuru det gärna må er-

kännas, att förhållandet mellan mannen och kvinnan i hemmet till en viss grad förblir en smak-, lynnes- och karaktärsfråga, är det dock i stort en fråga om människovärde, en kulturfråga, som icke kan finna en tillfredstäl-lande och varaktig lösning på annan grund än jämlik-hetens.

Det kan naturligtvis ifrågasättas, om icke denna jäm-likhet skulle kunna vinnas på rent teoretisk väg, genom hvad man vanligen kallar undervisning; således med und-vikande af kvinnans konkurrens med mannen på arbets-marknaden. Jag tror det ej. Det praktiska lifvet upp-fostrar på annat sätt än teorien. Endast genom att nöd-gas själf kämpa lär man sig begripa kampens svårigheter, inse samarbetets fördelar, förstå befogenheten af samhällets kraf på individen och nödvändigheten att offra smärre inträssen för dem, som äro större. Det är genom att del-taga i mannens arbete på kontoret, i butiken, i fabriken som kvinnan lär sig allt detta, och denna utbildning, dessa erfarenheter göra henne till en betydligt bättre samhälls-medlem och äfven till en betydligt bättre maka. Ty då hon omsider gifter sig*), medför hon till hemmet en fond af föreställningar och erfarenhetsrön, hvilka göra henne till mannens like i tankar och syften äfvensom till hans medhjäl-perska och sällskaparinna i långt högre grad än som äljes skulle vara möjligt. Att hon jämväl genom den ökade lifserfarenheten blir bättre i stånd att lämpligt be-reda sina barn för de mödor och faror, som hon vet skola möta dem vid deras utträde ur hemmet, torde väl ej häller kunna förnekas.

Om man därjämte betänker, att en så stor förändring som den ifrågavarande icke skäligen kan väntas skola

*) Hufvudmassan af kvinliga fabriksarbetare äro ogifta. I vår officiella statistik har visserligen ej gjorts någon skillnad mellan ogifta och gifta fabriksarbeterskor, men att flertalet utgöres af ogifta framgår tydligt af följande siffror, som benäget meddelats mig från några industriella verk:

	Arbeterskor:	
	Ogifta.	Gifta.
Klädesfabrik	134	32
Korkfabrik	46	4
Tändsticksfabrik	95	4

försiggå utan en mellanperiod af större eller mindre lidanden för enskilda individer eller grupper af sådana, äfvensom att de varaktiga fördelar, som i detta fall vunnits, äro ofantligt mycket mera värda än de öfvergående olägenheter, som vi måste vidkännas för att ernå dem, skall man erkänna, att industrin endast har gjort det som är godt, då den befriat kvinnan från släparbetena i hemmen och därigenom möjliggjort en tillfredsställande lösning af en af nutidens viktigaste kulturfrågor.

Tack vare ett oafåtligt uppfinnarearbete och en oerhörd energiutveckling hafva industrins män och framför allt uppfinnarne lyft den ena stenen efter den andra från den börda, som tryckte förra tiders kvinnor till jorden och gjorde dem till slafvinnor. Sekund efter sekund af frihet hafva de gifvit åt kvinnorna, och sekunderna hafva småningom hopats till timmar, dagar, månader och år. Och jag påstår, att ingen annan samhällsklass har i detta afseende uträttat ett så viktigt arbete som det, hvilket uppfinnarne och andra industrins män hafva gjort. Särskilt vill jag häfda, att de till detta måls vinnande hafva gjort minst lika mycket eller mera än vår tids eller någon annan tids skriftställare. Ty de literäre människens och kvinnornas insats i detta befrielsearbete har endast bestått, och kan endast bestå, i en bearbetning af allmänna meningen, d. v. s. i ett debatterande om kvinnans rättighet att blifva likställd med mannen. Och fastän denna debatt har varit af högt värde, är det dock tydligt, att den måste blifva utan afsevärdt praktiskt resultat ända till dess att kvinnans ställning i hemmet blifvit så förändrad, som den genom det industriella arbetets enorma framsteg har blifvit.

Man har sagt mig, att de som i literaturen kraftigast hafva kämpat för kvinnans likställighet med mannen äro *Fourier*, *Condorcet* och *Mill*.

Nåväl, mot *Fourier* sätter jag *Arkwright*, spinnmaskinens uppfinnare, mot *Condorcet* sätter jag *Cartwright*, uppfinnaren af maskinväfstolen, och mot *Mill* sätter jag *Howe*, som uppfann symaskinen, och jag menar, att de senares arbete härvidlag mer än uppväger de förres.

Och hvad Sverge angår sätter jag mot den bästa svenske literäre kämpen i nämnda afseende, han må sen heta hvad som helst, en svensk uppfinnare, *Gustaf de Laval*,

som genom uppfinningen af maskinseparatorn med ens förflyttat en ofantlig massa arbete från hushållen till mäjerierna och därigenom gjort ett utomordentligt viktigt inlägg till förmån för kvinnans frigörelse och hennes likställighet med mannen.

Fjärde bandet, årgången 1891, innehåller.

- 29. Församlingsrätten af e. o. hofrättsnotarien *Karl Staaff*. 15 öre.
- 30. Språket, dess lif och ursprung af docenten *Karl Ljungstedt*. 20 öre.
- 31. Likbränning eller begrafning? af ingenjör *Per Lindell*. 10 öre.
- 32. Slumpen. Något om sannolikhetsberäkning och dess tillämpning på spel, lotterier, statistik, försäkringsväsen m. m., af filosofie kandidaten *Ivar Damm*. 15 öre.
- 33. Normalarbetsdagen af ingenjör *Gustaf F. Steffen*. 20 öre.
- 34. Finland af bibliotekarien *Harald Wieselgren*. Med karta öfver Finland. 20 öre.
- 35. Moralens utveckling. Fri bearbetning efter Ch. Letourneau: »L'Évolution de la morale» af lärarinnan *Ellen Key*. 25 öre.
- 36. Om rättstafningen. Dess uppgift och dess öden i vårt land, af biblioteksamanuensens fl. doktor *E. H. Lind*. 15 öre.
- 37. Irland och Parnell af filosofie doktor *O. W. Ålund*. 20 öre.

Femte bandet, årgången 1892, första hälften:

- 38. Om testamente enligt gällande svensk rätt af v. häradshöfding *Bernt E. Drakenberg*. 20 öre.
- 39. Konstgjorda gödselämnen af agronom *G. Berglund*. 25 öre.
- 40. Industrin och kvinnofrågan. Uppfinningarnas och industrins betydelse för kvinnans likställighet med mannen af öfveringenjör *S. A. André*. 10 öre.
- 41. Elden af filosofie kandidat *Wilhelm Palmær*. 20 öre.
- 42. Rättskrifningens grunder. Om skrift och rättskrifning i allmänhet samt svensk rättstafning i synnerhet, af professor *Adolf Noreen*. 25 öre.

Allmänna omdömen om småskrifterna.

»Från en anspråklös början har det företag, som några unge studenter i Upsala för fem år sedan satte i gång, utvecklats till en den betydelsefullaste insats i vår tids folkupplysning på snart sagt alla områden.» (Göteborg. Hand- o. Sjöf.-Tidning.)

»Dessa årligen utkommande serier — utmärkande sig genom sin mångsidighet, sitt gedigna innehåll och sin lättbegripliga form och behandlande såväl dagens stora brännande frågor som naturvetenskapliga, kulturhistoriska, moralfilosofiska och andra spörsmål — svälla så småningom ut till ett helt bibliotek, som ingen kunskapstörstande, vaken medborgare kan eller bör sakna i sitt bokförråd.» (Jämtlands-Posten.)

»Föreningen har löst sin uppgift på ett sätt hvaraf den har all heder. Hvad folket behöfver och hvad det helst vill finna i de böcker, som utgifvas för att vara folkskrifter är naturligtvis de idéer, som röra sig i tiden, dagens brännande frågor belysta och utredda. Detta har skett i Verdandis småskrifter. De bilda en liten encyklopedi af förträffligaste slag, som ingenstädes borde saknas i sockenbiblioteket eller på menige mans bokhylla. Deras prisbillighet gör också, att äfven den som besinner sig i torftiga villkor bör kunna anskaffa dem.

Från reaktionärt håll ha åtskilliga angrepp blifvit gjorda mot Verdandis vackra insats i folkupplysningens tjänst. Men just dessa angrepp böra vara en rekommendation, ty de visa bäst att det i dessa böcker meddelas *värklig* folkupplysning och icke »ofarligt» surrogat.»

(Reformatorn.)

»Mera allmänbildande läsning kan omöjliggen erhållas. Att tänka sig att folk ut öfver bygderna kan skaffa sig nödig kunskap om alla världens viktigaste företeelser genom böcker, som kosta 10, 15, 20 och 25 öre pr styck! Skada för oss, att dessa skrifter äro skrifna på svenskt och icke på norskt språk.»

(Bergens Tidende.)

Verdandis småskrifter kunna beställas å alla postanstalter.

Utdrag ur tidningspressens omdömen

om de sist utkomna småskrifterna, häft. 34—37.

34. »Finland i bibliotekarien *H. Wieselgrens* framställning kan vara säker om många vänner. I en liten skrift om 40 sidor, betingande ett pris af 20 öre, har det lyckats den populäre författaren att ge oss icke blott Finlands historia från älsta tider intill närvarande stund, dess politiska historia och dess odlingshistoria, utan han har inom denna trånga ram kunnat inrymma en skildring af landets naturbeskaffenhet, dess topografi, dess förvaltning och dess näringslif. Den innehållsrika framställningen är buren af den varmaste hängivenhet för Sverges gamla broderland. Författarens sympati för Finland, dess lycka och framgång skall säkerligen göra hans bok kär för alla Finlands vänner.»
(Aftonbladet.)

»Hr Wieselgren behandlar sitt ämne med värme och takt samt med sin kända lediga och behagfulla stil, hvilket allt gör arbetet inträskant och njutbart för hvar man. Men han håller sig strängt till fakta och låter dem tala sitt omutliga språk. Allt inträskantare blir den innehållsrika utläggningen af vårt lands öden uti kapitlet: 'Finland upphöjt bland nationernas antal' och 'Finlands konstitutionella mansålder'. Det lilla häftet kännes som ett finkänsligt handslag af en trofast vän.»
(Nya Pressen, Helsingfors.)

35. »Moralens utveckling — af vår framstående lärarinna och författarinna *Ellen Key* — skall blifva ett välkommet arbete för många läsare. I vår tid, då de religiösa begreppen börja försvagas och moralen icke längre grundas på dogmer, som blifvit gifna en gång för alla på Sinai berg, är det godt att få en redogörelse ur vetenskaplig synpunkt för huru moralen utvecklats sig och hvad man kan hoppas att den vidare skall utveckla sig till.»
(Nyaste Öresundsposten.)

»Om denna skrift säga vi endast: tag och läs. Ens ögon bli seende och ens förstånd blir klart af att studera den.»

(Bergens Tidende.)

36. »Om rättstafningen, dess uppgift och dess öden i vårt land, af biblioteksamanuensens *E. H. Lind*, utmärker sig för ett sällsynt klart, öfverskådligt och allmänfattligt framställningssätt, och detta trots den mängd af synpunkter, hvarur ämnet på dess 32 sidor skärskådas. Rättstafningsreformen är en demokratisk fråga, på samma gång den är en undervisningsfråga af stor vikt. Den lilla skriften är synnerligen ägnad att bereda mark för denna reform och utrota den fördömda, att orimligheterna i vår stafning är något heligt och oantastligt.»
(Uppsala Nya Tidning.)

»Efter genomläsandet af hr Linds briljanta uppsats kan det tyckas svårt att för konservatismen i stafningen se något annat skäl än det, att vi äro för lata att åtaga oss ett litet besvär, som skulle rädda oss och våra efterkommande från ett långt större och svårare i framtiden.»
(Göt. Hand.- o. Sjöf.-Tidning.)

37. »Irland och Parnell af filosofie doktor *O. W. Ålund* är måhända den yppersta af alla Verdandis hittills utgifna skrifter. Tanke och form äro klara, ämnets utläggning utomordentlig. Irlands historia under de sista århundradena, dess förhållande till England, folkets lidanden, kampen för frihet och oberoende, personifierad i dess stora män och nu till sist i nationalhjälten *Charles Stewart Parnell* — detta är alltsammans framställt på ett öfverlägset sätt, i en glödande, tilldragande skildring och på — 38 sidor! Den som har hjärta för Irlands sak och öga för Parnells storhet, han skall älska denna skrift, och den som vet för litet om detta ämne han må gå hän och köpa och läsa skriften, och han kommer att lära och värmas.»

(Bergens Tidende.)

»Irland och Parnell' är en frihetsskildring, som kan göra frihetens sak äfven i vårt land beaktansvärda tjänster.»
(Uppsala Nya Tidning.)

Hvarje skrift säljes särskilt. Afslutad ärgång fås äfven inbunden i starkt pappband; pris för I bandet 2 kr.; II bandet 2. 25; III bandet 2 kr.; IV bandet 2 kr. — Återförsäljare erhålla goda villkor och antagas gärna, äfven på obetydliga platser inom landet, om anmälan göres hos **Alb. Bonnier, Stockholm.** Andra meddelanden rörande småskrifterna ställas till **Verdandis Småskriftkomité, Stockholm.**

Genom närmaste postanstalt kunna erhållas ärgången 1892 och följande, för helt år endast 1: 50, postarvodet inberäknat.